

АДМІНІСТРАТИВНЕ ТА ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 340.12

О. О. Барабаш

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
кандидат юридичних наук, асистент
кафедри адміністративного та інформаційного права

ПОВЕДІНКА ЛЮДИНИ: ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ

© Барабаш О. О., 2016

У статті проаналізовано співвідношення понять “поведінка” та “діяльність”. Названо та охарактеризовано основні підходи до розуміння поняття “поведінка” людини.

Ключові слова: поведінка, діяльність, людина, біологічний підхід, психологічний підхід.

О. О. Барабаш

ПОВЕДЕНИЕ ЧЕЛОВЕКА: ПОДХОДЫ К ПОНИМАНИЮ

В статье проанализировано соотношение понятий “поведение” и “деятельность”. Названы и охарактеризованы основные подходы к пониманию понятия “поведение” человека.

Ключевые слова: поведение, деятельность, человек, биологический подход, психологический подход.

О. О. Barabash

HUMAN BEHAVIOR: APPROACHES TO UNDERSTANDING

The article analyzes the relationship between “conduct” and “activities”. Named and described the main approaches to understanding the concept of “behavior” of man.

Key words: behavior, activity, person, biological approach, psychological approach.

Постановка проблеми. Поведінка людини для права має неабияке значення, адже право є тим мірилом, що оцінює поведінку та визначає її бажаність чи небажаність для суспільства. Явище поведінки є багатоаспектним та охоплює багато чинників, що впливають на визначення сутності та напряму поведінки. Тому дослідження підходів до розуміння загального поняття “поведінка” є необхідним з метою створення підґрунтя для подальшого дослідження тих аспектів поведінки людини, що є юридично значущими.

Аналіз дослідження проблеми. Поведінку особи досліджують Т. З. Гарасимів, А. А. Письменицький, Д. В. Слинько, Я. Щепанський, Ю. О. Козенко, В. В. Оксамитний та ін.

Метою дослідження є здійснення узагальнення та загальна характеристика підходів до розуміння поняття “поведінка”.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає Т. З. Гарасимів, поняття “поведінка” – багатогранне й полідисциплінарне, оскільки є предметом дослідження низки гуманітарних наук (філософії, психології, соціології, медицини, демографії). Отже, поведінку вивчають соціологи, психологи, мислителі тощо. Для нас важлива і комплексна сутність означеного терміна, і для

якнайповнішого розуміння у контексті теми – її правознавчий аспект [1, с. 230]. Схожу за суттю думку висловлюють А. А. Письменицький та Д. В. Слинко, проте існування великої кількості підходів до визначення поняття “поведінка” вони пов’язують із багатогранністю природи людини, зазначають, що людина є істотою біопсихосоціальною, і може розглядатися:

- як біологічна форма життя, що виражається в морфологічних, фізіологічних, генетичних, нервово-мозкових, електрохімічних явищах та процесах;
- як носій психічної активності з огляду на її внутрішній духовний світ, аспекти свідомих та несвідомих процесів, прояву волі, переживань, пам’яті, характеру, темпераменту тощо;
- як суб’єкт у співвідношенні із собою подібними [2, с. 130].

Часто в літературі із поняттям “поведінка” вживається поняття “діяльність”, які в багатьох дослідженнях ототожнюються [3, с. 113]. Висловлюються і протилежні думки, які ми підтримуємо, зокрема Ю. О. Козенко звертає увагу на відмінності між поняттями “поведінка” та “діяльність”. Вона зазначає, що поведінка є тільки зовні спостережуваною її формою, виявом, що не завжди вказує на зміст діяльності, ступінь засвоєння її суб’єктом. Тому, категорія “діяльність” є одним із способів буття та існування соціальної дійсності, вияву соціальної активності осіб, цілеспрямованого відображення й зміни ними навколишнього світу [4, с. 44–45].

Перш ніж перейти до безпосередньої характеристики підходів до визначення поняття “поведінка” людини, вважаємо за необхідне вказати її види залежно від форми вираження, зокрема, на думку В. В. Оксамитного, поведінка поділяється на:

- вербальну (що складається з різних висловлювань, які дають уявлення про внутрішній стан індивіда);
- реальну (містить у собі певні дії людей) [5, с. 12].

Характеризуючи поведінку людини, Ю. О. Козенко виділяє такі підходи до розуміння поняття “поведінка”:

- біологічний;
- психологічний;
- соціологічний;
- персоналістський [4, с. 41–53].

Біологічний підхід. Як зазначає Т. З. Гарасимів, велике значення і для розвитку сучасної фізіології, і для становлення нового напрямку в дослідженні поведінки мало відкриття І. М. Сеченовим 1863 року схеми рефлекторної реакції як автоматичного переходу збудження сенсорного нерва на рухомий (за допомогою центрів спинного мозку). До цього відкриття, як зазначає М. Г. Ярошевський, реакція була неодмінною ознакою нервової системи, яка закономірно та однозначно провокувала елементарні рухи м’язів у відповідь на фізичні подразники. А для І. М. Сеченова рефлекс – це не конкретний нейромеханізм, а загальний пояснювальний принцип. І. М. Сеченов розумів поведінку як рефлекторне безвідносно до конкретного-наукового знання про нерви, м’язи та мозкові центри. Тобто поведінка людини, згідно з ученням І. М. Сеченова, залежить від напрацьованих суспільством та різноманітними соціальними групами норм, цінностей і установок. Погляди і відкриття І. М. Сеченова значно збагатили та розширили І. П. Павлов, О. О. Ухтомський та ін. [1, с.231].

Представники цього напрямку проводили паралелі між поведінкою біологічних та соціальних організмів. Їх твердження базується на теоріях етології та вказує на те, що людина успадкувала від тварини багато інстинктів, якими і керується у повсякденному житті. Розглядаючи поведінку особи як результат тривалої біологічної еволюції, вони відслідковують зародження складних форм людської діяльності від найпростіших одноклітинних організмів [6, с. 261].

На думку І. П. Павлова, вихідне поняття його біологічної системи – сигнал, умовний рефлекс. Оскільки сигнали можуть бути різних ступенів та змістових рівнів, вони безпосередньо та опосередковано повідомляють про характеристики предметів світу, який оточує організм, і це все пов’язується з різними рівнями відображення. Вчений установлює сигнали першої та другої систем. До першої належать сигнали, пов’язані з чуттєвим відображенням предметного світу, до другої –

сигнали, які здійснюють опосередковане, абстрактне відображення, яке І. П. Павлов пов'язував з виникненням мовної здатності людини. Таке поєднання, зафіксоване як результат життєдіяльності та її певного впорядкування, було названо динамічною стереотипією в роботі головного мозку. Отже, будь-яке формування стереотипу, його динаміка, зміна, перетворення, особливо його руйнування, викликають посилення емоцій, таким чином, І. П. Павлов віднайшов одну із детермінант поведінки особи [7, с. 300].

Слушно стверджує Ю. О. Козенко, хоча біологічний напрям досліджень поведінки особи й містить раціональне зерно, втім, його теорії доволі важко назвати довершеними та повною мірою обґрунтованими, коли йдеться саме про поведінку особи – соціалізованої, правосуб'єктної істоти із розвиненою інтелектуальною та емоційно-вольовою сферами. Детермінацію вчинків такої було б не виправдано визначати, відштовхуючись лише від інстинктивно-рефлекторної спонуки поведінкового акту тварини [4, с. 46].

Психологічний підхід. У психологічному підході виокремлюють дві течії: а) психоаналізу, б) біхевіоризму. Представниками першої є Зигмунд Фрейд та Карл Юнг, другої – Джон Уотсон та Беррес Скіннер.

Представники течії психоаналізу головними мотивами поведінки особи вважали два інстинкти: самозбереження та сексуальний. Сексуальний інстинкт (лібідо) і став центральною ланкою психоаналізу. Лібідо, на думку Зигмунда Фрейда, – це певний вид енергії свідомості, що детермінує ключові життєві вияви людини. Таку енергію свідомості Зигмунд Фрейд визначає як субстанцію, що якісно та кількісно змінюється. Лібідо може бути проєктованим у певну дію, витісненим назад у свідомість, або ж сексуальна енергія свідомості перескерується від безпосередньої цілі та схиляється до несексуальної (соціальної) мети. Такий процес отримав назву сублімації. З точки зору вчення про лібідо процес психічного розвитку людини є за своєю сутністю біологічно детермінованим процесом перетворень її сексуального інстинкту. Проте Зигмунд Фрейд, з цілої низки причин, змушений був коригувати свою систему. Труднощі, пов'язані зі зведенням усієї людської поведінки до проявів сексуальності, – з одного боку, вплив подій Першої світової війни (страждання людей, пов'язані не із сексуальними переживаннями, а з випробуваннями війни, які їх травмували) – з другого, критика опонентів – з третього, змусили Зигмунда Фрейда і його прибічників дещо переглянути структуру інстинктів (волі до влади, сексуально-еротичного, марнославства, агресивності) [8, с. 306].

Представники біхевіоризму вважали, що предметом психології може бути тільки та поведінка людини, яка піддається доступному об'єктивному спостереженню матеріальних процесів, а не психічні стани [9, с. 36]. Біхевіористи заперечували вплив на поведінку внутрішньопсихічних факторів, висували, натомість, теорію “оперантної поведінки”, тобто поведінки, що оперує з оточенням, аби дійти до певних наслідків. Така поведінка складається із трьох елементів: фактора впливу, відповіді на вплив та підкріплюючого наслідку (системи заохочень або покарань) [10, с. 86].

Таким чином, за вченням біхевіористів, поведінка особи у своїй основі зумовлена не внутрішніми психічними процесами, а механічними впливами зовнішнього середовища за принципом стимул – реакція. Вчені спростовували роль моральних стимулів у поведінці особи і зводили її до вміння реагувати на систему заохочень. Технологія поведінки, яку розробляв Беррес Скіннер, дозволяла б програмувати поведінку кожної особи. Реалізація таких програм дала б можливість керувати суспільним життям, повністю формувати поведінку особи, а відповідно, позбавлятися небажаних соціальних явищ [4, с. 48].

Соціологічний підхід. Особливістю соціологічного підходу є розмежування понять “поведінка” та “соціальна поведінка”, яка розглядається як поведінка особи, що формується, розвивається, проявляється в умовах суспільного життя, а тому має соціально зумовлений характер [11, с. 237]. П. А. Сорокіна виокремлює також “соціально-правову поведінку”, що ґрунтується на психофізичних механізмах та суб'єктивних аспектах поведінки як змінних величинах. Об'єднавчим чинником усього соціального життя він вважає колективний рефлекс [12, с. 619]. Отже, соціальну поведінку особи загалом можна трактувати як систему або сукупність взаємопов'язаних дій і

учинків особи, котрі визначаються потребами, мотивами, інтересами, обов'язками та формами суспільного життя, серед яких, згідно з природно-правовою концепцією Еріха Фромма, виокремлено потреби у спілкуванні, у міжіндивідуальних зв'язках, у творчості, у прагненні до пізнання, уподібнення, освоєння буття [13, с. 116]. Як бачимо, в цьому випадку, процес соціалізації – один із основних елементів формування поведінки особи, в ході якого вбачається здатність особи адаптуватися до системи соціокультурних норм суспільства [14, с. 81].

Персоналістський підхід. Представниками персоналізму були: М. А. Бердяєв, Едгар Брайтмен, Жан Лакруа, Пол Рікер [15, с. 3]. На думку персоналістів, особа є первинною реальністю та вищою духовною цінністю, буття якої зумовлене верховною особою – Богом, і, разом із тим, розуміння права як такого, що виникає не з державної волі, а з природних потреб та еквівалентності обміну послугами між вільними та рівноправними особами. Цей науковий напрям розвивають на засадах моделі чотирьох аксіом: пріоритетності особи; недостатності особи для реалізації всього різноманіття власних інтересів власними силами; спілкування як обміну послугами та засобу подолання такої недостатності особи; еквівалентності такого обміну [16, с. 42].

Разом із тим, будь-який тип правового розуміння, зокрема й концепція правового персоналізму, відносить до поведінки тільки ту людську активність, яка характеризується певними юридичними ознаками. Право має справу лише із соціально значущими актами поведінки. Вчинки ж, що спрямовані на природні об'єкти, за умови, що вони не чинять жодного впливу на соціальні відносини, не цікавлять правову систему [17, с. 127].

Підтримуємо думку Ю. О. Козенко, яка зазначає, що правове розуміння поведінки охоплює не будь-яку активність особи, а обмежується трьома критеріями:

- її соціальною значущістю;
- її вираженням назовні, в формі конкретних дій;
- усвідомленістю таких дій [4, с. 52–53].

Висновки. Враховуючи наведене вище, вважаємо, що проаналізовані нами підходи до розуміння загального поняття “поведінка” є взаємодоповнювальними та визначають аналізоване нами явище під різними кутами. Таке різноманіття підходів до визначення зазначеного поняття є обґрунтованим з огляду на складність явища поведінки людини та велику кількість факторів різного порядку, що впливають на визначення її напрямку.

1. Гарасимів Т. З. Поняття “поведінка” та “діяльність” як основа філософії девіантної поведінки / Т. З. Гарасимів // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Юридичні науки. – 2015. – № 824. – С. 228–232. 2. Письменицький А. А. Теорія держави і права: навчальний посібник / А. А. Письменицький, Д. В. Слинко. – Харків: 2007. – 252 с. 3. Щепанський Я. Елементарные понятия социологии / Я. Щепанський. – М.: Прогресс, 1969. – 240 с. 4. Козенко Ю. О. Правова поведінка особи: аксіологічно-нормативна детермінація: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 / Ю. О. Козенко; Львів, держ. ун-т внутр. справ. – Л., 2012. – 193 с. 5. Оксамитный В. В. Правовое воспитание – важный фактор социальной активности личности / В. В. Оксамитный. – К., 1979. – 231 с. 6. Витрук Н. В. Общая теория юридической ответственности / Н. В. Витрук. – М.: Норма, 2009. – 258 с. 7. Павлов И. Я. Сборник сочинений / И. Я. Павлов. – М.: АН СРСР, 1963. – Т. 2. – 410 с. 8. Юнг К. Психология бессознательного / К. Юнг. – М.: Мысль, 1975. – 481 с. 9. Уотсон Дж. Б. Психология как наука о поведении / Дж. Б. Уотсон. – М, 1926. – 314 с. 10. Скиннер Б. Ф. Технология поведения / Б. Ф. Скиннер. – М.: МУБиП, 1996. – 312 с. 11. Гарасимів Т. З. Природні та соціальні детермінанти формування поведінки людини: філософсько-правовий вимір: дис. д-ра юрид. наук: спец. 12.00.12 / Т. З. Гарасимів; Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів, 2009. – 458 с. 11. Сорокин П. А. Элементарный учебник общей теории права в связи с теорией государства / П. А. Сорокин. – СПб.: СПб. ун-т, 2009. – 846 с. 12. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Эрих Фромм. – М.: Республика, 1994. –

194 с. 13. Дюркгейм Э. Социология, ее предмет, метод, предназначение / Э. Дюркгейм; [пер. с фр., составл., послесл. и примеч. А. Б. Гофмана]. – М.: Канон, 1995. – 352 с. 14. Бердяев Н. А. Смысл творчества (оправдания человека) / Н. А. Бердяев. – М.: Изд-во Г. А. Лемана и С. И. Сахарова, 1916. – 215 с. 15. Альфонсас В. Личность и правовое регулирование: творческие поиски / Вайшвила Альфонсас. – Луганск, 2006. – 149 с. 16. Кудрявцев В. Н. Право и поведение / В. Н. Кудрявцев. – М.: Наука, 1976. – 211 с.

REFERENCES

1. Harasymiv T. Z. Pomyattya "povedinka" ta "dial'nist'" yak osnova filosofemy deviantnoyi povedinky [The concept of "behavior" and "activities" as a basis filosofemy deviant behavior], *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnikha". Yurydychni nauky*, 2015, Vol. 824, pp. 228–232.
2. Pys'menyts'kyu A. A. Teoriya derzhavy i prava: navchal'nyy posibnyk [Theory of law: a tutorial]. – Kharkiv, 2007, 252 p.
3. Shchepan'skyu Ya. Elementarne ponyattya sotsyolohyy [Basic concepts of sociology]. – Moskva, 1969, 240 p.
4. Kozenko Yu. O. Pravova povedinka osoby: aksiologichno-normatyvna determinatsiya : dys. ... kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.12 [Legal povedinka individuals: aksiologichno-normative determinatsiya], *L'vivs'kyu derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav.* – L'viv, 2012, 193 p.
5. Oksamytnyy V. V. Pravovoe vospytanye – vazhnyy faktor sotsyal'noy aktyvnosti lychnosti [Legal education – an important factor in the social activity of the individual]. – Kyiv, 1979, 231 p.
6. Vytruk N. V. Obshchaya teoriya yurydycheskoy otvet-svennosti [The general theory of legal liability]. – Moskva, 2009, 258 p.
7. Pavlov Y.Ya. *Sbornyk sochynenyy* [Collected works]. – Moskva, 1963, 410 p.
8. Yunh K. *Psykholohyya bessoznatel'noho* [Psychology of the unconscious]. – Moskva, 1975, 481 p.
9. Uotson Dzh. B. *Psykholohyya kak nauka o povedenyy* [Psychology as a science of behavior]. – Moskva, 1926, 314 p.
10. Skynner B. F. *Tekhnolohyya povedenyia* [Conduct Technology]. – Moskva, 1996, 312 p.
11. Harasymiv T. Z. Pryrodni ta sotsial'ni determinanty formuvannya povedinky lyudyny: filosofskopravovyy vymir: dys. d-ra yuryd. nauk: spets. 12.00.12 [Natural and social determinant of human behavior: a philosophical and legal aspects], *L'vivs'kyu derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav*, L'viv, 2009, 458 p.
12. Sorokyn P. A. *Elementarnyy uchebnyk obshchey teoryy prava v svyazy s teoryey hosudarstva* [An elementary textbook of general theory of law in connection with the theory of the state]-2009, 846 p.
13. Fromm E. *Anatomyia chelovecheskoy destruktyvnosti* [Anatomy of the human destructiveness]. – Moskva, 1994, 194 p.
14. Dyurkheym. *Sotsyolohyya, ee predmet, metod, prednaznachenye* [Sociology, its subject matter, method, purpose]. – Moskva, 1995, 352 p.
15. Berdyayev N. A. *Smysl tvorchestva (opravdannya cheloveka)* [Meaning of Creativity (human justification)]. – Moskva, 1916, 215 p.
16. Al'fonasas V. *Lychnost' y pravovoe rehulyrovanye: tvorcheskyye poisky* [Personality and legal regulation of: creative pursuits]. – Luhansk, 2006, 149 p.
17. Kudryavtsev V. N. *Pravo y povedenye* [Right and behavior]. – Moskva, 1976, 211 p.